

Tímaraðalíkön fyrir langt minni

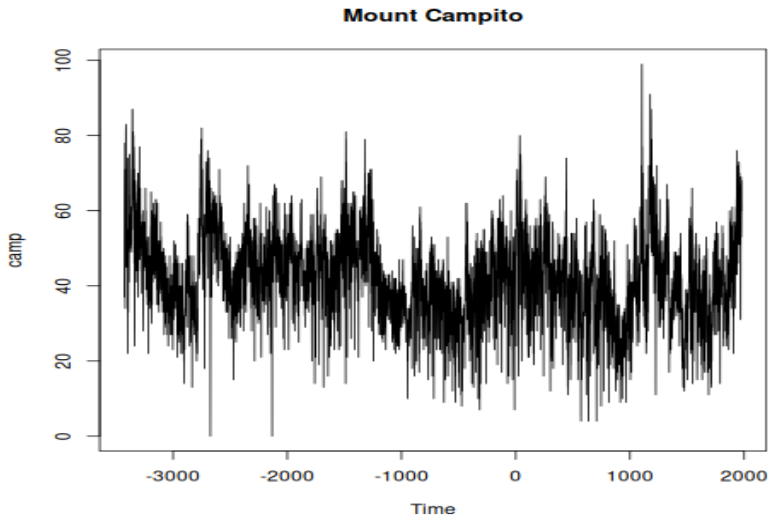
Helgi Tómasson
helgito@hi.is

24. október 2023

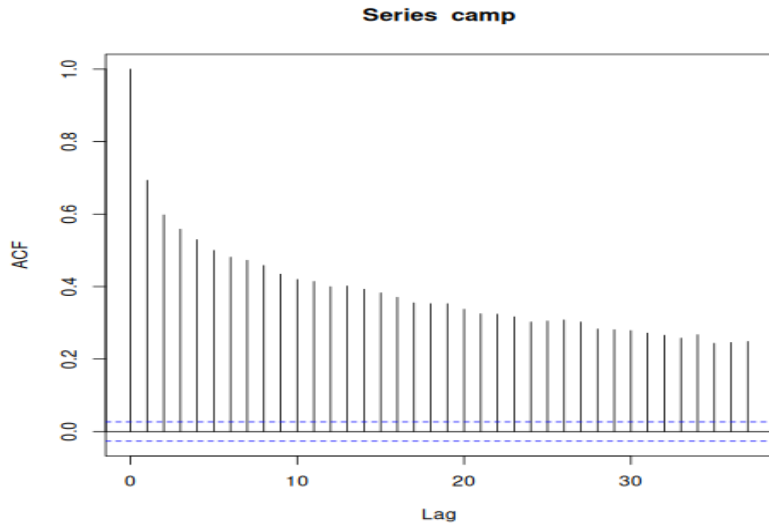
Skipulag fyrirlestrar

- Hvað er tímaraðalíkan? Hvernig á að lýsa þeim?
- Hvað er langt minni?
- Sýnishorna af röð. Hvað á að gera?

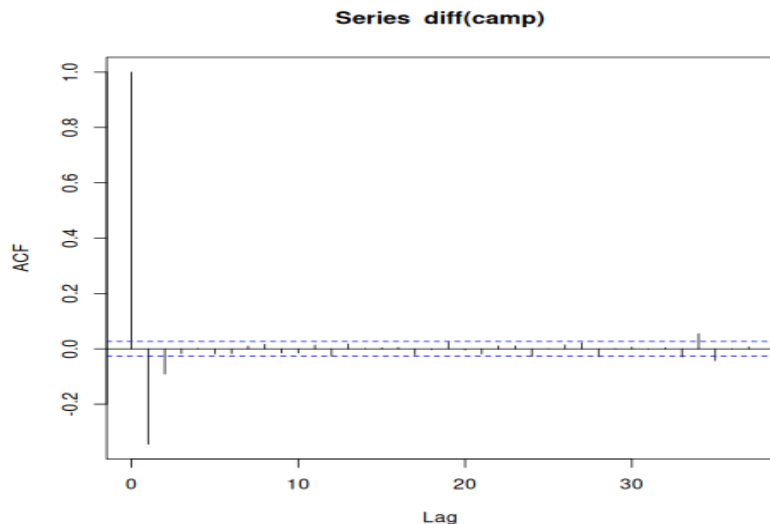
Trjáhringir úr Mount Campito

Sjálffylgnifall

Sjálffylgnifall fyrsta mismunar

Box/Jenkins myndu álykta að þetta sé $ARIMA(0,1,2)$. Hvers vegna er það rangt?

Sjálffylgniföll og spektrur

- Random ferli (*stochastic process*), X_t , er ferli þar sem X_t er háð X_s .
- Tímaraðgreining gengur út á að gögn séu mælingar á random ferli.
- Ef tilraun er ekki endurtakanleg, þarf að gera ráð fyrir einhvers konar stöðugleikahutaki. T.d. að meðaltal og staðalfrávik X_t séu fyrrsjáanleg föll (af t , t.d. leitni, árstíð, skali) ásamt því að tengsl yfir tíma séu föst.
- Tengslum yfir tíma er lýst með sjálffylgni (*autocorrelation*), falli, $\rho(k)$, eða sköluð Fourier-formi sjálffylgni fallsins, spektri (*spectrum*).

$$E(X_t) = 0, \quad E(X_t X_{t-k}) = \gamma(|k|), \quad \rho(k) = \frac{\gamma(k)}{\gamma(0)}$$

$$f(\lambda) = \frac{\sigma^2}{2\pi} \sum_{k=-\infty}^{\infty} \exp(-ik)\rho(k), \quad \text{spektrur,} \quad \sigma^2 = \gamma(0).$$

Hefðbundin ARMA líkön

$$Y_t = \phi_1 Y_{t-1} + \dots + \phi_p Y_{t-p} + \varepsilon_t - \theta_1 \varepsilon_{t-1} - \dots - \theta_q \varepsilon_{t-q}$$
$$E(\varepsilon_t) = 0, \text{ when } t \neq s \quad E(\varepsilon_t \varepsilon_s) = 0, E(\varepsilon_t^2) = \sigma_\varepsilon^2.$$

- Það sem einkennir þau er að nútíminn (Y_t) er útskýrður með nýliðnum (Y_{t-k}) gildum og nýliðnum skellum (ε_{t-j}). Skellur nútímans (ε_t) hefur enga fylgni við fortíðina.
- Þetta er „línulegt“ í þeim skilningi að besta spá línuleg samantekt fortíðar.
- Ef AR(1), $Y_t = \phi Y_{t-1} + \varepsilon_t$ er skoðað:
 $\Delta Y_t = Y_t - Y_{t-1} = (\phi - 1) Y_{t-1} + \varepsilon_t$
að það líkist línulegri diffurjöfnu $y' = ay$.
- Ef $-1 < \phi < 1$, er AR(1) ferlið sístætt og það svarar til þess að $a < 0$ í diffurjöfnunni og lausnarferlið stefnir þá á 0 með veldishraða.
- Sjálffylgniföll sístæðra ARMA ferla stefna á 0 með veldishraða og hafa því skammtímaminni.

Notkun í hagrannsóknum ofl.

- Box & Jenkins (1970) stungu upp á tæknilegri nálgun við gerð spálíkana með tímaraðagögnum. Kjarninn var ARIMA(p,d,q) líkan:
$$(1 - L)^d \Phi(L) Y_t = \Theta(L) \varepsilon_t$$
- Gangurinn var ca. 1) ákveða varíans-stabilizing transform (log í hagfræði), finna hve oft ætti að taka mismun d og að ákveða dýnamískar tafir, p og q . 2) meta parametra, ϕ_i , θ_i og σ . 3) skoða metna afgangslíði, þeir eiga að líkjast white-noise og 4) ef afgangslíðir virðast skikkanlegir reikna spá spámörk.
- Hversu oft var tekinn mismunur, d , fór eftir því hversu ósístæður ferlið virtist. ARIMA(0,1,0) er random-walk.
- Hagfræðistéttin (1970+) var ekki impressed.

- Spektralfall ARMA ferlis er:

$$f(\lambda) = \frac{\sigma^2 |\Theta(\exp(-i\lambda))|^2}{2\pi |\Phi(\exp(-i\lambda))|^2},$$

$$\Phi(z) = 1 - \phi_1 z - \dots - \phi_p z^p,$$

$$\Theta(z) = 1 - \theta_1 z - \dots - \theta_q z^q.$$

- Athugið að $V(Y_t) = \int_{-\pi}^{\pi} f(\lambda) d\lambda$.
- Ekkert vandamál ef $f(\lambda)$ er endanlegt allstaðar.

Langt minni

- Beran (1994) er lykilheimild varðandi langtímaminni. Þar segir að ferli sýni langtíma minni ef spektralfallið er óendanlegt í að minnsta kosti einni tíðni. Það jafngildir því að sjálffylgnifallið sé ekki tölugildissummanlegt.
- Meðfærilegur flokkur líkana sem nær þeim eiginleika eru ARFIMA(p,d,q)
 $(1 - L)^d \Phi(L) Y_t = \Theta(L) \varepsilon_t$,
þar sem d er leyft að vera brot.
- Hugmyndin er að vinna í and Box & Jenkins (1970) og láta ϕ_i og θ_i ná skammtímasveiflum og nota d sem mælikvarða á minnið.
- Sjálffylgnifall ARFIMA deyr út polynomial, þ.e. mun hæggar en með veldishraða. Áhrif fortíðar deyja mjög hægt út.
- Stærðfræðilega eru svona ferli ekki Markov né martingale.
- Spectralfall ARIMA(p,d,q) er á forminu:

$$f(\lambda) = \frac{\sigma^2}{2\pi} \underbrace{|(1 - \exp(-i\lambda))|^{-2d}}_{\text{long-memory}} \frac{|\Theta(\exp(-i\lambda))|^2}{|\Phi(\exp(-i\lambda))|^2}$$

Ýmsir eiginleikar

- ARFIMA(p,d,q) með $0 < d < 1/2$ hefur þann eiginleika að $f(0) = \infty$, $\int f(\lambda)d\lambda = \text{VAR}(Y(t))$ og auto-covariancar $\gamma(k)$
- Vegna þess hve mælingar eru háðar verða ályktanir um t.d. meðaltal $\mu = E(Y(t))$ og þýðingu ytri stærða frábrugðnar hefðbundinni ályktanafræði.
- Flóknar formúlur gilda um dreifingu úrtaksmeðaltals. Staðalfrávik þess er stundum ekki $\propto T^{-1/2}$ heldur $\propto T^{-1/2+d}$. Þ.e. það er erfitt að álykta um meðaltal.
- Með því að sigta 0-tíðni frá og nota spektral aðferðir getur verið auðveldara að álykta um d en μ .

Ýmsar útvíkkarir og hagnýtingar

- Baillie & Chung (2002) skoða áhringi úr trjám.
- Chan & Palma (1998) sýna state-space nálgun.
- Comte & Renault (1996) sýna hvernig megi skilgreina fractional W í samfelldum tíma í mörgum víddum.
- Dagsvik, Fortuna & Moen (2020) meta long-memory raðir fyrir mælt hitastiga á ca. 100 veðurstöðvum í 200 ár ásamt öðrum hitastigsgögnum í ca. 2000 ár.
- Maddanu (2023) lýsir stuttminnis-ferli (sést líka hjá Hosking (1981)), FerARMA, með eiginleika sem minna á long-memory, $\Phi(L)^{\delta_1} Y_t = \Theta(L)^{\delta_2} \varepsilon_t$.
- Johansen (2008) tekur fyrir fractional vektorkerfi og í seinni greinum hvernig skuli álykta um fractional co-integration.

- Hurst (1951) tók saman nokkur hundruð ára gögn um flóðahæð í Níl og sá að sjálffylgnifallið dó hægt út. Hann fann upp hugtakið Hurst exponent= $d+1/2$ (fyrir normaldreifingu??).
- Granger (1980) rekur hvernig long-memory ferli getur myndast sem summa margra AR(1) ferla.

Nokkur R forrit

- longmemo arfima artfima LongMemoryTS fracdiff, rugarch, forecast, garma, vgam, waveslim, tsvge, o.s.frv.
- garma=Gegenbauer-ARMA, Gegenbauer er ákveðin fjöldskeylda af margliðum. Gegenbauer ARMA leyfir óendanlegt spectur í fleiri tíðnum en 0, t.d. vegna árstíða.
- Mjög tæknilegt bæði stærðfræðilega (ekki Markov og ekki Martingale) og reiknifræðilega. Ekki til endanleg state-space framsetning og því tímafrekt að reikna likelihoodfall.
- Samfelldur tími er áskorun. Í strjálum tíma þar sem engin gildi vantar má nota Durbin-Levinson algoritmann. Spektral aðferðir (nálganir) mikið notaðar.

Að reikna spectral fall

- R-skipanir til að reikna spectral density fyrir ARFIMA(0,d,0).

```
lam=0.2
```

```
d=0.3
```

```
sigmax=1
```

```
fspec=function(lam){return(sigmax*1/(2*pi)*  
(2*abs(sin(lam/2)))^(-(2*d)))}
```

```
#
```

```
#
```

```
# Úr Beran, 1994, bls. 63
```

- Með ljótri algebru má finna auto-covariance fallið. R skipanir:

```
k=2
```

```
sigmax=1
```

```
gam=function(k){
```

```
return(sigmax*(-1)^k*gamma(1-2*d)/(gamma(k-d+1)*  
gamma(1-k-d))
```

```
}
```

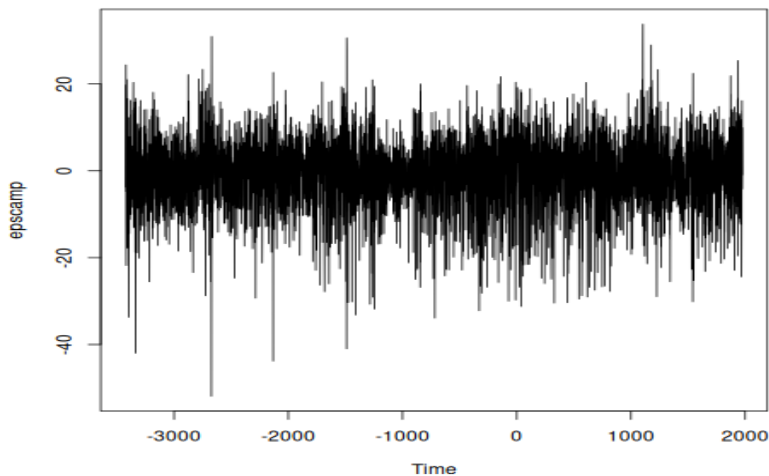
Útkoma úr ARFIMA(0,d,0) fyrir trjáhringi

	Estimate	Std. Error
d.f	0.4468892	0.0103489
Fitted mean	43.9953123	9.1733309

- Úrtaksmeðaltalið er 42.3 og úrtaksstaðalfrávikði er 11.8. Ef gengið væri út frá random-úrtaki væri standard-error-of-the mean $11.8/\sqrt{5405} = 0.16$ sem er miklu lægra en 9.17 sem er staðalvilla meðaltalsins úr ARFIMA líkaninu.
- Annað R-forrit (`longmemo`) gefur líka $d = 0.44$.
- Skoða metna afgangslíði $\hat{\epsilon}$. Varíans er 64 en varíans camper 138.

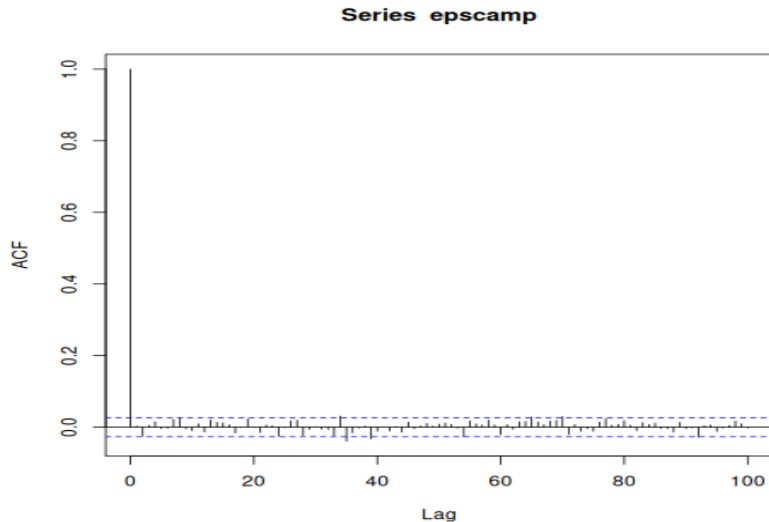

Metnir afgangslíðir

Metnir afgangslíðir ARIMA(0,0.45,0) líkans fyrir Mount Campito.

Sjálfylgnifall afgangslíða

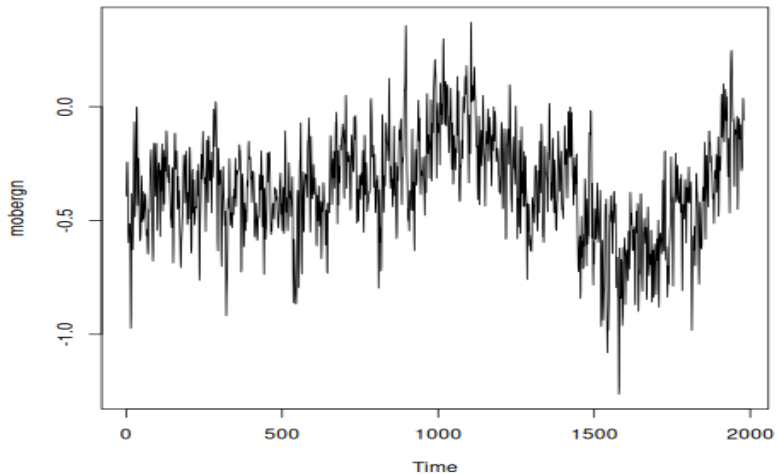

Sjálfylgnifall afgangslíða ARIMA(0,0.45,0) líkans fyrir Mount Campito.

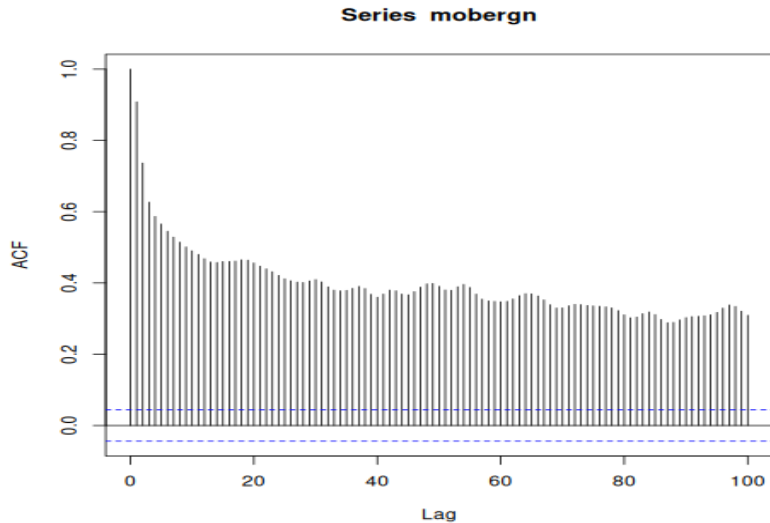
Tvær aðrar náttúruvísindaraðir

- Moberg, Sonechkin, Holmgren, Datsenko & Karlén (Moberg et al.)
Áætla lofthita jarðar ca. 2000 ár aftur í tímann byggt á ýmsum gögnum.
- Reynolds, Scourse, Halloran, Nederbragt, Wanamaker, Butler, Richardson, Heinemeier, Eiríksson, Knudsen & Hall (2016) skoða „árhringi“ í skeljum og reyna að giska á sjávarhita 1000 ár aftur í tímann.

Moberg röð

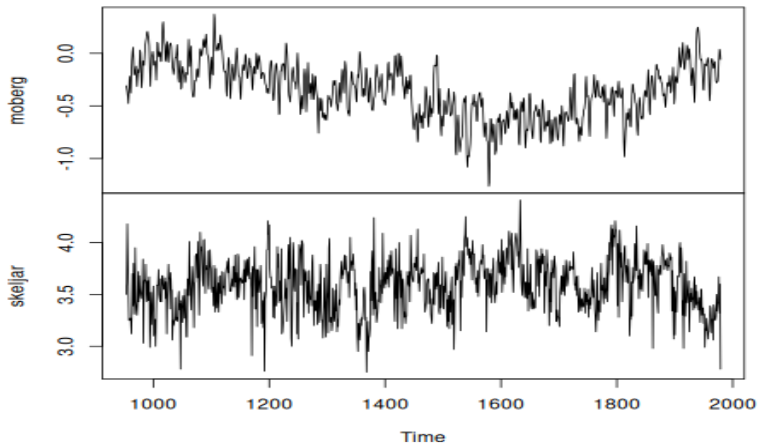

Sjálffylgnifall Moberg raðar

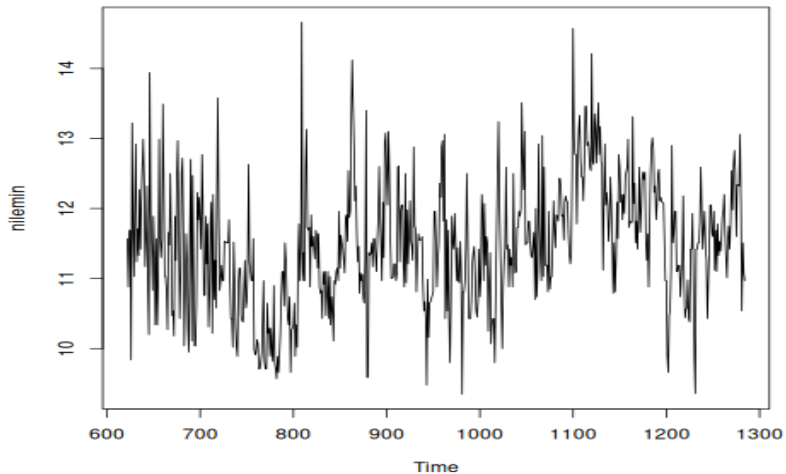

Eru raðirnar sammála?

Skeljar og Moberg

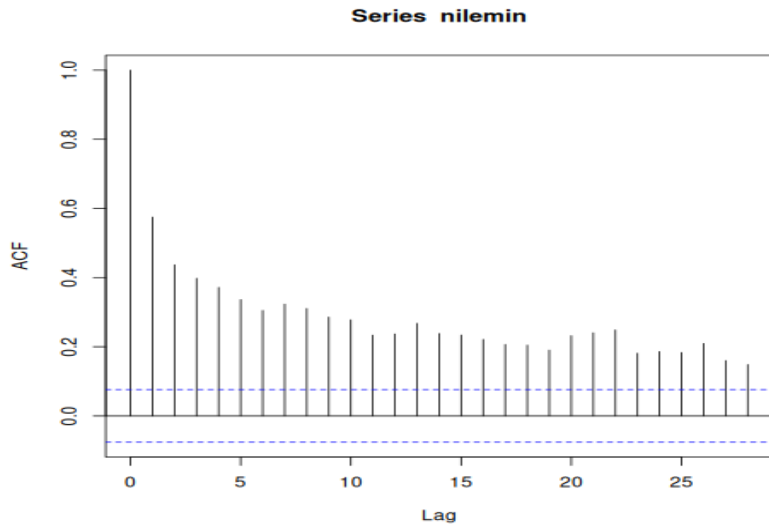

Hvað sá Hurst (1951)?

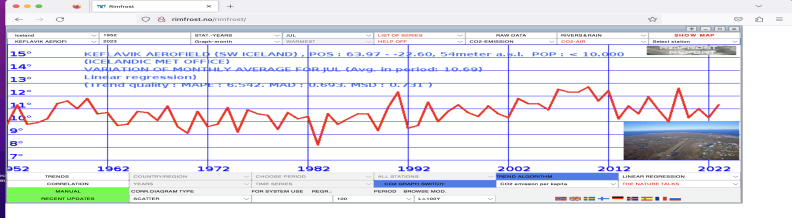

Lágmarksvatnsstaða í Níl.

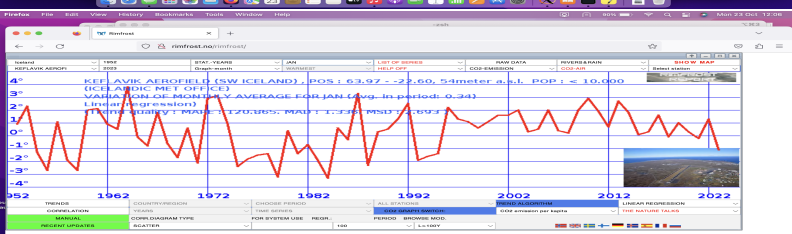
Sjálffylgni í vatnsstöðu Nílar

Rimfrost is running in your browser thanks to [Webswina!](https://www.webswina.com/)

Rimfrost is running in your browser thanks to [Webswina!](https://www.webswina.com/)

Meðalmánaðarhiti í janúar og júlí á Keflavíkurflugvelli (rimfrost.no).

Ályktanir Dagsvik, Fortuna & Moen (2020)

- Skoðaðar ca. 100 raðir af hitmælingum í 200 ár (til ca. 2010) ásamt Moberg-röð.
- Ályktun: Þróun hita föst miðað við long-memory líkan.
- Moen heldur úti síðunni rimfrost.no, Fortuna býr til R-pakka og gæðaleiðréttan gagnagrunn.
- Viðbót 2023, gögn til 2018, sama ályktun.
- Gæðaleiðrétt gögn ekki komin frá rimfrost.no í R-gagnagrunninn(tempFGN).
- ARFIMA tegund líkana notuð á breytileika ávöxtunar á fjármálamörkuðum.

- Baillie, R. & Chung, S.-K. (2002). Modeling and forecasting from trend-stationary long memory models with applications to climatology. *International Journal of Forecasting*, 18, 215–226.
- Beran, J. (1994). *Statistics for Long-Memory Processes*. Chapman & Hall.
- Box, G. E. P. & Jenkins, G. M. (1970). *Time Series Analysis, Forecasting and Control*. Holden Day, San Fransisco.
- Chan, N. H. & Palma, W. (1998). State space modeling of long-memory processes. *The Annals of Statistics*, 26(2), 719–740.
- Comte, F. & Renault, E. (1996). Long memory continuous time models. *Journal of Econometrics*, 73(1), 101–149.
- Dagsvik, J. K., Fortuna, M., & Moen, S. H. (2020). How does temperature vary over time?: evidence on the stationary and fractal nature of temperature fluctuations. *Journal of the Royal Statistical Society Series A*, 183(3), 883–908.
- Granger, C. (1980). Long memory relationships and the aggregation of dynamic models. *Journal of Econometrics*, 14, 227–238.
- Hosking, J. R. M. (1981). Fractional differencing. *Biometrika*, 68(1), 165–176.

- Hurst, H. E. (1951). Long-term storage capacity of reservoirs. *Transactions of the American Society of Civil Engineers*, 116, 770–799.
- Johansen, S. (2008). A representation theory for a class of vector autoregressive models for fractional processes. *Econometric Theory*, 24(3), 651–676.
- Maddanu, F. (2023). Forecasting highly persistent time series with bounded spectrum processes. *Statistical Papers*, (64), 285–319.
- Moberg, A., Sonechkin, D. M., Holmgren, K., Datsenko, N. M., & Karlén, W. Highly variable northern hemisphere temperatures reconstructed from low- and high-resolution proxy data. *433(7026)*, 613–617.
- Reynolds, D. J., Scourse, J. D., Halloran, P. R., Nederbragt, A. J., Wanamaker, A. D., Butler, P. G., Richardson, C. A., Heinemeier, J., Eiríksson, J., Knudsen, K. L., & Hall, I. R. (2016). Annually resolved north atlantic marine climate over the last millennium. *Nature Communications*, 7(1), 13502.